

УДК 378.016:811.161. 2'38

А. С. Попович,
кандидат філологічних наук, доцент
(Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка)
likalika0409@gmail.com

НАБУТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ В НАВЧАННІ СТИЛІСТИКИ

Анотація

У статті проаналізовано стан досліджень із методики навчання стилістики української мови у вищій школі. Визначено, що лінгводидактичне підґрунтя вивчення дисципліни закладено в працях Є. Дмитровського, М. Пентилюк, І. Олійника, Л. Рожило. Увагу акцентовано на дисертаційних дослідженнях, публікаціях у фахових виданнях, навчальних і навчально-методичних посібниках, методичних рекомендаціях і допоміжних видах видань.

Ключові слова: українська лінгводидактика, стилістика української мови, методика викладання, вища школа.

Summary

The article analyzes the state of researches on the methodology of teaching the Ukrainian language stylistics in the higher school. It is determined that the lingodidactic basis for the study of discipline is laid down in the writings of E. Dmytrovsky, M. Pentyluk, I. Oliynyk, L. Rozhylo. The attention is focused on dissertation researches, publications in professional editions, educational and teaching aids, methodical recommendations and auxiliary types of editions.

Key words: Ukrainian linguodidactics, stylistics of the Ukrainian language, teaching methods, higher school.

Постановка проблеми. Сьогодні важливо підготувати викладача вищої школи, який успішно розв'язуватиме виклики часу та матиме ґрунтовну професійну підготовку. Відтак актуальності набуває методика викладання тієї чи тієї дисципліни у вищих навчальних закладах. С. Караман упевнений, що “Сучасний етап розвитку системи вищої освіти прикметний прагненням науковців різних галузей цілеспрямовано розв'язувати нагальні проблеми забезпечення її якості” [1, с. 69]. Надзвичайно вартісним є обізнаність викладачів із провідними тенденціями розвитку методики мови як науки, орієнтування в дослідженнях останніх десятиліть, виокремлення недосліджених проблем [3, с. 15].

Аналіз досліджень і публікацій. Українська лінгводидактика вищої школи активно розвивається (З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, І. Дроздова, В. Загороднова, С. Караман, К. Климова, В. Коваль, О. Копусь, О. Кучерук, О. Кучерява, О. Любашенко, Л. Мацько, В. Нищета, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, Н. Остапенко, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Попова, Л. Рускуліс, О. Семенов, Т. Симоненко, І. Хом'як та інші). Водночас сучасного ґрунтового комплексного лінгводидактичного дослідження в царині стилістики, яке б віддзеркалювало питання розвитку стилістичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, на жаль, дотепер не існує.

Мета нашої статті – проаналізувати дослідження лінгводидактики вищої школи зі стилістики сучасної української мови.

Підґрунтя методики навчання стилістики в україністиці закладено в працях Є. Дмитровського, М. Пентилюк, Л. Рожило. Зокрема, Є. Дмитровський (“Методика викладання української мови в середній школі”, Київ, 1965) охарактеризував види граматико-стилістичних вправ (усні й письмові, класні й домашні, вправи, які виконуються під час пояснення нового матеріалу й упродовж його закріплення). У працях М. Пентилюк “Робота з стилістики в 4-6 класах” (Київ, 1984) та “Робота із стилістики в 8-9 класах” (Київ, 1989) визначено лінгводидактичні основи роботи зі стилістики й шляхи реалізації методичної системи вивчення стилістики в загальноосвітніх навчальних закладах.

Наступні студії М. Пентилюк (“Удосконалення змісту і методів навчання української мови”, 1982; “Методика вивчення української мови в школі”, 1987; “Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах”, 2005), Л. Рожило (“Методика викладання української мови в середній школі”, 1989) чітко окреслюють лінгводидактичну систему методики навчання стилістики в основній ланці загальноосвітніх навчальних закладах: завдання й зміст у шкільному курсі української мови, принципи вивчення, лінгвістичні основи, функціонально-стилістичне спрямування у вивченні мови, робота зі стилістики в початковій і основній школі, опрацювання стилів мовлення, узагальнення й систематизація набутих знань, формування стилістичних умінь і навичок, вправи зі стилістики.

Аналіз наукових джерел засвідчує таку етапність у методичному забезпеченні навчання стилістики української мови у вищих навчальних закладах:

1. Початковий етап (60-80 рр. ХХ століття) – з’являється типова програма зі стилістики для студентів спеціальності “Українська мова і література” (укладач – О. Блик, див. детальніше – [2]), друкуються підручники А. Коваль, І. Чередниченка, академічний курс “Сучасна українська літературна мова. Стилїстика” за загальною редакцією І. Білодіда, праці І. Ощипко (зокрема лекцій й практичні завдання) й О. Масюкевича, збірники вправ Н. Бабич та А. Коваль.

2. Етап становлення (90-і рр. – кінець ХХ століття) – поява напрацювань зі стилістики для вищих навчальних закладів Л. Мацько, які стають засадничими для подальшого лінгводидактичного вивчення дисципліни. Побачив світ підручник О. Пономарева, друкуються науково-методичні студії Ю. Арешенкова, Л. Шевченко й інших, розпочинається видання навчально-методичної продукції (посібники Г. Волкотруб, Г. Гладіної, З. Куньч, Г. Наконечної, В. Сеніної, К. Серажим й інших).

3. Сучасний етап (від початку ХХІ століття – дотепер) – оприлюднюється типова програма зі стилістики (укладач – Л. Мацько), видаються підручники й навчальні посібники для вищів (Н. Бабич, Л. Мацько, П. Дудик, А. Капелюшний й інші), ураховуються вимоги кредитно-модульної організації навчального процесу (навчально-методичні комплекси дисципліни) й новітні досягнення в царині мовознавства, лінгвостилістики й дидактики, змінюється змістове наповнення лінгводидактичних видань, з’являються варіативні робочі навчальні програми й науково-методичні розвідки викладачів вищих навчальних закладів України, розширюється репертуар методичних досліджень (дисертації, словники, довідники, посібники з алгоритмічними приписами, збірники

тестових завдань тощо) та їх географія (Київ, Львів, Харків, Луцьк, Житомир, Луганськ, Тернопіль, Глухів, Умань, Черкаси, Рівне, Кам'янець-Подільський, Суми, Переяслав-Хмельницький, Донецьк й інші) тощо.

Аспекти вивчення стилістики спорадично віддзеркалені в наукових статтях, розмічених у фахових виданнях. Зокрема увага звертається на наукові засади навчання стилістики у вищій школі (Н. Бондарєва, І. Гайдаєнко, І. Коломієць, Е. Семененко), психологічні чинники формування стилістичних умінь студентів (Н. Бабич, Н. Баранник), функціонально-стилістичне спрямування в навчанні мови (Л. Рускуліс), специфічні особливості проведення різних форм занять (Т. Ліштаба), методика вивчення стилістичних ресурсів (засобів) української мови, зокрема фонетичних (З. Бакум, Л. Бойко), формування комунікативних якостей мовлення на функціонально-стилістичних засадах (В. Бадер), вивчення функціональних стилів (О. Проценко, А. Приймак), формування стилістичних умінь, навичок і компетентностей майбутніх учителів (Л. Сугейко, Л. Порядченко), зокрема філологів (І. Коломієць, О. Красовська, Т. Ліштаба, А. Приймак, В. Сеніна, Є. Сеніна) та студентів нефілологічних спеціальностей (М. Греб, К. Климова, В. Луценко), специфіка стилістичних вправ (Н. Баранник, С. [І.] Єрмоленко, Т. Ліштаба, В. Луценко, С. Цінько), оволодіння методами й прийомами лінгвостилістичного аналізу (Н. Дащенко, І. Коломієць, О. Луценко), самостійна робота зі стилістики (Н. Баранник, І. Нагрибельна, С. Цінько, Т. Ліштаба, Л. Топчій), науково-дослідницька робота (Т. Фесенко).

Методиці вивчення окремих стилістичних площин у вищих навчальних закладах присвячені дисертаційні дослідження. Так, Н. Баранник у роботі “Розвиток граматико-стилістичних умінь у студентів філологічних факультетів у процесі самостійної роботи” (Київ, 2010) розробила критерії й рівні розвитку граматико-стилістичних умінь, запропонувала систему граматико-стилістичних вправ і завдань з урахуванням рівнів самостійної діяльності студентів; доповнила зміст чинної програми вивчення граматики для вищих навчальних педагогічних закладів функціонально-стилістичним компонентом й інше.

О. Попова в праці “Формування стилістичної вправності мовлення майбутніх учителів початкових класів” (Київ, 2001) пропонує підвищити стилістичне спрямування курсу сучасної української мови для студентів факультету підготовки вчителів початкових класів та порушує питання про доцільність проведення спеціального практикуму “Професійне мовлення вчителів початкових класів”.

На помежів'ї із зазначеними студіями перебуває дослідження О. Кучерявої “Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів” (Одеса, 2008), у якій з-поміж напрямів формування дискурсивної компетенції дослідниця виокремлюється засвоєння мовностилістичних характеристик типологічних форм дискурсу. Цікавими є пропозиції таких різновидів вправ, як інформаційно-рецептивні, аналітичні, реконструктивні (завдання на перебудову, розширення й редагування дискурсів тощо) й конструктивні (креативно-конструктивні й креативно-дослідницькі).

На допомогу викладачам вищої школи вийшли друком:

– навчальні посібники: С. Марич “Емоційно-експресивний синтаксис української мови” (Київ, 1992), Н. Ботвина “Офіційно-діловий та науковий стилі

сучасної української літературної мови” (Київ, 1999), О. Михайлова, А. Сидоренко, В. Сухопар “Українське наукове мовлення: лексичні та граматичні особливості” (Харків, 2000), Л. Бублейник “Особливості художнього мовлення” (Луцьк, 2000), М. Зарицький “Стилістика сучасної української мови” (Київ, 2001), Н. Бойко “Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні” (Ніжин, 2002), Н. Бабиш “Практична стилістика і культура української мови” (Львів, 2003), Л. Кравець “Стилістика української мови: практикум” (Київ, 2004), Л. Мацько, Л. Кравець, О. Солдаткіна “Стилістика ділової мови і редагування документів” (Київ, 2004), П. Дудик “Стилістика української мови” (Київ, 2005), К. Климова “Практична стилістика сучасної української мови” (Житомир, 2005), В. Бадер “Стилістика української мови” (Луганськ, 2003, 2006), Г. Онуфрієнко “Науковий стиль української мови” (Київ, 2006), А. Капелюшний “Практична стилістика української мови” (Львів, 2007 р.), Г. Волкотруб “Практична стилістика української мови” (Тернопіль, 2008), О. Семенов “Культура наукової української мови” (Київ, 2010), О. Рижко “Стилістика української мови” (Київ, 2008), “Практична стилістика»” (Київ 2010), Н. Бондарєва “Стилістика української мови»” (Київ, 2010), Л. Мацько та Г. Денискіна “Українська наукова мова (теорія і практик)” (Тернопіль, 2011), Л. Шевченко, Л. Шулінова “Стилістика української літературної мови: функціональна діагностика тексту” (Київ, 2012), Г. Конторчук “Стилістика сучасної української мови: практичний курс” (Житомир, 2012), Г. Кузнецова “Стилістика і культура ділового українського мовлення в освітній сфері спілкування” (Глухів, 2013), А. Попович і Л. Марчук “Українська мова в засобах масової комунікації” (Київ, 2015);

– навчально-методичні посібники: К. Серажим “Лексичні засоби стилістики української мови” (Львів, 1995), “Фонетичні засоби стилістики”, “Фразеологічні засоби стилістики”, “Стилістичне використання засобів словотвору”, “Морфологічні засоби стилістики” (Київ, 1996), Г. Гладіна, В. Сеніна “Питання мовленнєвої культури та стилістики” (Київ, 1997), Т. Симоненко “Основи наукового мовлення” (Черкаси, 2005), О. Нагорна “Практична стилістика сучасної української мови” (Житомир, 2008), І. Голубовська “Практична стилістика української мови” (Житомир, 2010), В. Коваль, І. Коломієць “Стилістика української мови” (Умань, 2011), Л. Шевченко, Л. Шулінова “Стилістика української літературної мови: тести, завдання, вправи” (Київ, 2012), Н. Шульжук “Стилістика сучасної української літературної мови” (Рівне, Острог, 2012), І. Коломієць “Стилістика української мови” (Умань, 2016), А. Попович і Л. Марчук “Стилістика української мови” (Кам’янець-Подільський, 2017);

– методичні рекомендації: І. Брага “Стилістика української мови” (Суми, 2015), Л. Кожуховська “Стилістика української мови” (Переяслав-Хмельницький, 2001), І. Чікаліна “Практична стилістика ділового спілкування” (Донецьк, 2009);

– збірники вправ: Н. Бабиш “Практична стилістика” (Львів, 1977), А. Коваль “Збірник вправ з практичної стилістики” (Київ, 1979), Л. Кравець “Стилістика сучасної української мови (лексична й фразеологічна стилістика)” (Київ, 2002), “Стилістика сучасної української мови (фоностилістика, стилі)” (Київ, 2002), І. Побідаш “Практична стилістика української мови” (Київ, 2011), Л. Погиба, Л. Голіченко, Н. Кавера, І. Житар “Культура української мови та

практична стилістика” (Київ, 2015) тощо.

Окремі посібники й методичні рекомендації розраховані лише для студентів заочної форми навчання, наприклад, методичні вказівки до виконання контрольної роботи (укладачі – Г. Губарева, Р. Трифонов, Харків, 2005). Натрапляємо на навчальні видання, в яких поєднано матеріал сучасної української літературної мови й стилістики – Л. Руденко “Навчально-методичний комплекс з дисципліни “Сучасна українська мова” (стилістичний аспект)” (Херсон, 2008), Т. Гордієнко “Стилістичне використання синтаксичних засобів” (Севастополь, 2009). Для проведення науково-дослідної роботи студентів у виші знадобляться “Методичні вказівки до виконання курсової роботи із практичної стилістики української мови” А. Євграфової (Суми, 2004).

Вартісні допоміжні навчальні видання – словники, довідники й т. ін.: В. Святовець “Словник тропів і стилістичних фігур” (Київ, 2011), І. Коломієць “Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога)” (Умань, 2015).

Складниками посібників – збірників вправ і завдань є схеми стилістичних аналізів, зразки стилістичного аналізу, тексти для аналізів, контрольні запитання й завдання. Ілюстративним матеріалом служать уривки з творів класиків світової й української літератури та сучасних письменників, науковців, журналістів, зразки офіційно-ділового стилю, статті зі словників тощо.

Подибуємо монопосібники зі стилістики, які віддзеркалюють один із аспектів вивчення дисципліни. Так, Г. Онуфрієнко запропонувала навчальний посібник з алгоритмічними приписами “Науковий стиль української мови”, у якому обґрунтована й апробована ідея діяльнісного навчання української наукової мови.

Сучасні освітні процеси проектує на курс стилістики української мови В. Бадер, яка відповідно до вимог комп’ютерної лінгводидактики, зокрема врахування специфіки принципів комп’ютеризованого навчання, способів подання теоретичного й практичного матеріалу – вправ, особливостей контролю й самоконтролю набутих знань, розробила електронний підручник “Стилістика української мови”. Автор пропонує змінити традиційну логіку вивчення теоретичного матеріалу й звернути увагу на екстралінгвістичні й інтралінгвістичні ознаки текстів різних стилів, а відтак засвоїти стилістичні ресурси кожного мовного ярусу. Особлива увага звертається на особливості добору дидактичного матеріалу.

Частково методичні аспекти навчання стилістики у вищій школі відбиті у виданнях з методики викладання лінгвістичних дисциплін у вищій школі й дотичних лінгводидактичних проблем (монографіях, навчальних і навчально-методичних посібниках). Зокрема, О. Семенов говорить про необхідність дослідження на заняттях зі стилістики на основі текстів культурно-історичних конотацій, необхідність контрастивних стилістичних студій і впровадження елементів інтерактивної стилістики [4, с. 193]. Дослідниця переконана, що “Лекційно-практичний курс стилістики доцільно спрямовувати на вивчення національної своєрідності системи функціональних стилів, набуття умінь і навичок стилістичного аналізу мовних явищ різних рівнів, збагачення й розвитку креативної функції мовної особистості” [5, с. 152].

Короткі методичні завваги щодо вивчення стилістики відбиті в робочих програмах навчальної дисципліни викладачів вищої школи (Н. Барановська,

Т. Видайчук, Г. Губарева, С. Дем'яненко, Н. Дзюбишина-Мельник, А. Євграфова, С. Кіраль, І. Левчук, І. Літвінова, Т. Ліштаба, Л. Масенко, О. Медведь, О. Мироненко, А. Нелюба, Н. Павлик, В. Пітель, О. Пономарів, О. Садовнікова, Ю. Ситько, Л. Станіславова, О. Стишов, О. Строкаль, В. Титаренко, Л. Топчій, І. Фаріон й інші): мета, завдання вивчення дисципліни, знання, вміння, навички й компетентності зі стилістики, форми проведення занять, методи навчання й методи контролю (усного, письмового, самоконтролю), обсяг самостійної роботи, система оцінювання знань студентів, методичне забезпечення курсу тощо.

Висновки. Отже, здійснений аналіз лінгводидактичних студій зі стилістики вищої школи засвідчує різноаспектність напрацювань (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Лінгводидактичне забезпечення стилістики української мови у вищій школі

Види лінгводидактичного продукту	Аспекти лінгводидактичних досліджень
<ul style="list-style-type: none"> – навчальний посібник; – навчально-методичний посібник; – методичні рекомендації; – збірник вправ; – стаття у фахових журналах і збірниках наукових праць; – дисертаційне дослідження; – словник; – довідник; – робоча навчальна програма; – навчально-методичний комплекс тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> – наукові засади навчання стилістики у вищій школі; – психологічні чинники формування стилістичних умінь студентів; – проведення різних форм занять зі стилістики; – специфіка стилістичних вправ; – вивчення функціональних стилів; – вивчення стилістичних ресурсів (засобів); – формування й удосконалення стилістичних умінь, навичок і компетентностей майбутніх учителів; – вироблення стилістичної вправності; – формування комунікативних якостей мовлення на функціонально-стилістичних засадах; – оволодіння методами й прийомами лінгвостилістичного аналізу; – засвоєння мовностилістичних характеристик типологічних форм дискурсу; – особливості добору дидактичного матеріалу; – самостійна робота зі стилістики; – науково-дослідницька робота зі стилістики; – комп'ютеризоване навчання стилістики; – оцінювання знань й інші.

Виникла потреба теоретичного узагальнення нових аспектів лінгвостилістичних досліджень через змінену картину бачення мови, зокрема її помежів'я з філософією мови, культурологією, соціолінгвістикою, етнолінгвістикою, комунікативною, антропоцентричною, когнітивною й прагматичною лінгвістикою та ін. Актуальним є впровадження елементів інтерактивної стилістики як засобу реалізації мовної комунікації, підвищення уваги до мовної особистості автора, його ідіолекту. З'являються нові мовні жанри, методи й методики (метод аперцепційного декодування тексту, "слово і образ", структурно-семантичної реалізації концептів, моделювання лексико-семантичних і асоціативно-семантичних полів, виділення архетипів поетичного мислення).

Водночас сьогодні потрібно вчасно реагувати на потреби вищої школи, враховувати сучасний стан розвитку лінгвістичної та лінгвостилістичної теорії та інноваційні підходи до організації освітнього процесу, зважати на особистісний потенціал студентів, проектувати навчання на розвиток критичного мислення майбутніх учителів та їх креативності тощо.

До того ж, важливим є комплексний підхід до вивчення дисципліни, адже поза увагою залишаються окремі теоретичні й практичні питання стилістики української мови, не потлумачені окремі дидактичні поняття тощо.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо у створенні й апробуванні методичної системи навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караман С. О. Лінгводидактичні орієнтири у фаховій підготовці магістрантів-філологів / С. О. Караман // Акмеологія – наука XXI століття : матер. IV Міжнародної науково-практичної конференції, 30 трав. 2014 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Укр. академ. акмеол. наук, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; редкол. : В. О. Огнев'юк, В. М. Антонов, О. А. Дубасенюк та ін. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 68-75.

2. Попович А. С. Особливості змістового наповнення навчальних програм із дисципліни “Стилістика української мови” / А. С. Попович // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки / гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2017. – Вип. 144. – С. 103-107.

3. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : навч. посібник / О. Горошкіна, С. Караман, З. Бакум, О. Караман, О. Копусь ; за ред. О. Горошкіної та С. Карамана. – К. : АКМЕ ГРУП, 2015. – 250 с.

4. Семеног О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О. М. Семеног ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Суми : ВВП “Мрія-1” ТОВ, 2005. – 403 с.

5. Семеног О. М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки) : монографія / О. М. Семеног; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017